

ТЕМА 4: Регионални конфликти

Учебна и дидактическа помощ

Актуални огнища на конфликт

Конфликтът в Кипър – отражение на различни интереси в източната част на Средиземно море

от: *Хуберт Фаустман*

Британската колонизация 1878-1960 г.

В по-новата си история Кипър винаги е бил под чуждо господство до независимостта си през 1960г. Причина за това е преди всичко стратегически удобното му разположение в източното Средиземноморие, което за населението на Кипър в повечето случаи е било проклетие, а не благославия. Великобритания превзема острова през 1878 г. отново по стратегически съображения. Разположен на британската “линия на живота”, морската връзка към най-важната колония –Индия, контролът над острова бил от най-голямо значение. Първоначално замисълът бил да се използва за важна военна база, но островът бързо загубил важността си, тъй като през 1882 г. Великобритания получила контрол над Суецкия канал и изградила военни бази в Египет, от които Александрия, за разлика от Кипър, разполагала с подходящи пристанища за британската флота. От сега нататък за десетилетия напред значението на Кипър за Великобритания се състояло в това, в никакъв случай да не оставя третия по големина остров на Средиземно море в ръцете на други, без да има голяма полза за себе си и освен това да го експлоатира икономически по най-лошия начин чрез данъци в продължение на пет десетилетия.

В началото на Първата световна война островът бил окончателно анексиран от Лондон и не играел значителна роля нито в Първата, нито във Втората световна война. Но след 1945 г. ескалирало напрежението между колонизаторите и гръцкото православно население. Започнало това, което днес след много метаморфози все още занимава света като “Кипърския проблем”.

Корените на този конфликт достигат до началото на британската колонизация. Великобритания била държава, която контролирала острова, но географски не била част от региона и не би могла да го управлява завинаги. Представляващото около 80% от населението гръцко православно мнозинство очаквало, че след края на британската колонизация ще последва обединението на острова с Гърция.

Едно такова обединение обаче не било приемливо за по-малко от 20% турско кипърско малцинство, Гърция винаги е била заклетият враг на Османската империя, съответно след 1923 г. на Турция. Ръководството на турското население решително се противопоставяло на афишираните от водачите на гръцкото население желанието за обединение.

През 20-те години конфликтът започнал да се изостря, когато част от гръцко-кипърското ръководство поело курс на конфронтация с британските колонизатори, който намерил израз в едно краткотрайно и безуспешно въстание през 1931 г. Последствие от въстанието бил краят на относително либералния режим на британско господство и едва през Втората световна война британците разхлабили строгия режим и разрешили на кипърското население отново да бъде политически активно. С края на войната колонизаторите се конфронтирали на разпалваното порано от самите тях желание за обединение с гръцката “родина”.

Но Лондон имал други планове за Кипър. Бързо станало ясно, че някогашната световна сила Великобритания ще се разпорежда в Близкия и Среден изток. И при това ново стратегическо преориентиране Кипър играел централна роля. Докато много колонии вървели към независимостта, Кипър бил обявен за стратегическа колония, за която краят на британското господство не бил под въпрос. Вместо това на гражданите на Кипър било предложено широко самоуправление, подчинено на британско командване.

Междувременно вследствие на гръцката гражданска война (1946-1949г.) се задълбочило разцеплението на гръцко-кипърската народна група на ляв и десен лагер, чиито ръководства се борили ожесточено за власт. Водени от британския отказ за независимост на острова и вътрешните борби за власт, в които и двете страни претендирали за ръководство, политическите права на Кипър ескалирали под ръководството на харизматичния архиепископ Макариос III. От една страна, той принудил правителството в Атина да постави през 1954 г. кипърския въпрос пред Обединените нации, а от друга страна, тайната организация ЕОКА започнала през 1955 г. въоръжена борба срещу британците.

Лондон реагирал на интернационализацията на кипърския въпрос и на борбата на ЕОКА като превърнал Турция в стратегически противник на гръцката страна. Продължението на собственото колониално господство трябвало да бъде представено пред света като единствената възможност да се предотврати гражданска война в Кипър и война между Гърция и Турция за острова.

Анкара пък също не трябвало да бъде молена дълго за по-голям интерес към острова. Тъй като Кипър е само на 65 км. от южния бряг на Турция, представата, че Кипър може да премине в ръцете на заклетия враг Гърция, отдавна била кошмар за турските военни и политическия елит. Затова съдбата на турско-кипърското малцинство, което се идентифицирало с Турция като своя родина, не била безразлична на нито едно турско правителство. Анкара обосновала претенциите си пред Обединените нации също с над 300-годишното си османско господство над острова преди 1878 г. Освен това островът бил географско продължение и част от Анадолския полуостров.

По време на почти 5-годишната борба на ЕОКА обстоятелствата се променили значително. През 1957 г. Великобритания решила да смени ориентацията на политиката си за сигурност и заедно с нея и спрямо Кипър. Цената била две суверенни военни бази на Кипър и някои военни съоръжения. Междувременно Лондон вече не контролирал политическото положение. През 1956 г. британското правителство признало правото на турско-кипърското малцинство за самоопределение, за да се противопостави на гръцко-кипърските изисквания за самоопределяне и да представи продължението на колониалното си господство като единствена алтернатива на разделението на острова.

Но турската страна вече работела по разделението на острова, чиято северна част Анкара искала да анексира, за да си осигури стратегическия контрол над острова. Като компенсация южната част трябвало да бъде обединена с Гърция. Но разделение на острова, на който двата народа живеели съвместно, било напълно неприемливо за гръцката страна, която със своето 80-процентно мнозинство се възприемала за справедлив господар и не признавала турското население на Кипър като нещо повече от привилегировано малцинство. В резултат ескалирало напрежението между двете групи население, което през 1957 г. и най-вече през 1958 г. достигнало до подобни на гражданска война противопоставяния, от които отношенията между двете групи вече никога не се променили.

Изненадващо, но преди всичко съобразно създадените от ООН съюзи, както и във връзка с влошаващото се положение на сигурността в Близкия изток, най-накрая през 1959 г. се стигнало до компромис, който нито една от двете партии наистина не е искала: независимостта на острова. Турско-кипърската част от населението станала втората, политически почти равнопоставена група, закотвена в една комплексна политическа система, която осигурявала много привилегии и право на глас.

Великобритания, Гърция и Турция станали гарант на новата конституция, която също изключвала обединяването на острова с Гърция или Турция. Британците получили своите суверенни военни бази, а на Гърция и Турция било разрешено да разположат съответно по 950 и 650 войници на острова.

Кипърският конфликт от независимостта до разделението на острова 1960-1974 г.

Само три години след обявяването на независимостта през декември 1963 г. рухнал конституционният ред, когато гръцко-кипърското ръководство начело с архиепископ Макариос се опитало да направи промяна в конституцията, която значително ограбва новопридобитите права и привилегии на турско-кипърското население и ги редуцира до позиция на малцинство. Турско-кипърското ръководство не било съвсем без вина за този акт, като твърдоглаво блокирало гръцките опити спорните въпроси да се решат в гръцко-кипърска полза, въпреки че при това имало практически закони и за двете страни. Особено проблемни били: турско-кипърското искане за запазване на отделните градски администрации, за създаването на обща армия, 30% гаранция на работни места в общественото обслужване за турско-кипърски граждани. Освен това на Рауф Денкташ, който не вярвал в правото на гръцко-кипърското население, не била дадена възможност да продължи насочената си към разделяне на острова политика и да засили напрежението между двете групи население.

През 1964 г. отново се стигнало до гражданска война, в която загинали повече от 500 човека. Хиляди турско-кипърски граждани избягали от гръцко-кипърските нападения на чужда територия, която заемала само 3% от територията на острова. На тази територия при мизерни условия живеело временно почти половината от турското население. Те били обсадени от гръцко-кипърски, а скоро и от хиляди гръцки войници, които били докарани с кораби на острова. От края на 1963 г. вече няма кипърски турци в правителството и администрацията, докато от тук нататък чисто гръцко-кипърското правителство се признава и до днес като единственото правителство на Република Кипър. От друга страна, турско-кипърското ръководство напразно се надявало на инвазия от страна на Турция, за да изпълни желанието му за разделяне на острова със силови средства. Затова и отхвърлило всички опити да се интегрира в управленската система през 1964 г. и изградило в неутралните територии собствени административни структури, след като САЩ възпрепятствали опита за турска инвазия през 1964 г.

Събитията в Кипър, водещи почти до война между страните членки на НАТО Турция и Гърция, отново раздразнили САЩ и Великобритания. Техните опити да изпратят умиротворителни войски от НАТО и други страни се провалили поради съпротивата на гръцко-кипърския президент Макариос. Вътрешнополитически той разчитал на подкрепата на силната комунистическа партия на Кипър (АКЕЛ) и следвал неутрална външна политика, която била трън в очите преди всичко на САЩ. И затова Макариос изобщо не искал миротворителни войски в страната, а се надявал сам да реши проблемите в своя полза. В крайна сметка компромисното решение било изпращането на ОНФИКИП, омиротворителна група на ООН, която била позиционирана на острова от 1964 г.

Изпълненото с напрежение статукво на острова, което след 1964 г. само понякога водело до противопоставяния, се задържало до 1967 г. В Гърция една военна организация била взела властта и на острова отново нараснало напрежението. Когато през 1967 г. ескалирал един местен конфликт за турско-кипърска територия и се стигнало до гръцко-кипърско нападение, Турция отново започнала да се подготвя за инвазия и изпратила ултиматум. Правителството на Гърция и гръцко-кипърското ръководство не устояли на силния натиск на САЩ. Повечето гръцки войски били изтеглени, главнокомандващият гръцките и гръцко-кипърските сили генерал Георг Гривас, бивш водач на ЕОКА, трябвало да напусне острова.

След 1967 г. положението на острова се променило. Макариос постепенно попаднал в конфликт с правителството на Гърция. Много гръцки граждани на Кипър под ръководството на Макариос стигнали до убеждението да не се стремят повече към обединението на острова с Гърция, а да изградят функциониращо кипърско единство, в което на турското население да е отреден статут на привилегировано малцинство. Започнали преговорите между двете групи население, били вдигнати последните остатъци от икономическото ембарго, което било наложено на гръцко-кипърското население за неутралните територии. До 1974 г. обаче не се стигнало до споразумение, въпреки че Гърция и Турция се включили в преговорите, а САЩ и Великобритания сигнализирали, че ще приемат всякакво споразумение между двете страни.

Паралелно с преговорите продължавали да се влошават отношенията между Макариос и гръцкото военно правителство. Гривас се върнал на острова през 1971 г. и поел ръководството на ЕОКА- Б, нелегална организация, която си поставила за цел да свали Макариос и да постигне обединение с Гърция.

На 15 юли 1974 г. бил извършен държавен преврат, който бил кулминацията на противопоставянията между Макариос и гръцкото военно правителство, както и на кървавия конфликт в гръцко-кипърската народна група. Макариос оживял и могъл да избяга от острова. Но маневрите на привържениците на Енозис и провъзгласяването на известния като “убиец на турци” Никос Сампсон от гръцките и гръцко-кипърските пучисти за държавен президент било груба провокация за Турция, която и без това отдавна чакала удобен момент за решаване на кипърския въпрос в нейна полза.

Позовавайки се на статута си на гаранционна сила, на 20 юли турски войски навлезли в северните части на острова. Два дни по-късно оръжията замлъкнали и спорещите партии започнали преговори в Женева. На 23 юли паднало военното правителство в Атина и се провалил опитът за преврат срещу Макариос. Въпреки че поводът за турската намеса бил ликвидиран, на 14 август Анкара разпоредила военната операция да продължи. Станало ясно, че Турция не провежда интервенцията с цел да върне конституционния ред от 1960 г., а злоупотребява с правото си за намеса и се стреми към разделение на острова. За три дни турски войски окупирали 36,3% от територията на острова, други 3,7% били обявени след инвазията за неутрални зони под контрола на ООН. Турската армия брутално изгонвала гръцко-кипърското население при навлизането си. Хиляди били убити, а около 160 000 души се превърнали в бегълци, които няма да видят отново домовете си в продължение на десетилетия. Част от гръцко-кипърските жители реагирали с кървави безчинства спрямо местните турци, които дали повод на много от тях да избягат в двете британски военни бази. Размяната на население през 1975 г. спира процеса на етническо разделение на народните групи, а тази размяна продължава и до днес.

Кипър – след разделянето и преди обединението? 1974-2005 г.

През 1977 и 1979 г. спорещите партии се споразумели за основните принципи на бъдещо решение на кипърския проблем. Островът трябвало да бъде обединен на базата на една бикомунална двузонна федерация. За почти три десетилетия това бил единственият наистина съществен напредък на кипърския въпрос, въпреки че Обединените нации и техните генерални секретари винаги са се стремели към решаването му. През 1983 г. ръководената от Рауф Денктач северна част обявила своята независимост, но “Турска Република Северен Кипър” се признава днес само от Турция, която де факто упражнява контрол над северната част и има там постоянно разположени над 30 000 войника. Междувременно там постоянно се заселвали турци от вътрешността на Турция, докато много турско-кипърски граждани напускали изолирания, а по-късно подложения на икономическо ембарго север. За Турция и за Рауф Денктач кипърският проблем бил решен чрез разделението. В продължение на години можело само да се разчита на това, че турската страна все пак ще преговаря, но в никакъв случай няма да се съгласи на споразумение, докато гръцко-кипърските преговарящи в повечето случаи сериозно, но не винаги се стремели към решение. Така кипърският проблем станал забравен конфликт, който се разпалил отново чак при започването на преговорите за присъединяване на гръцко-кипърската Република Кипър към Европейския съюз.

През 1998 г. започнали преговорите за присъединяване с гръцко-кипърското ръководство на Република Кипър, което в очите на международната общност представлявало целия Кипър. За амбициите на Турция към Европейския съюз това бил жесток удар. От сега било ясно, че трябвало да се намери решение на кипърския проблем, ако Турция наистина искала да се присъедини към Европейския съюз. В същото време под гръцки натиск съпротивляващият се Европейски съюз бил натоварен с кипърския проблем и полагал неимоверни усилия да намери решение преди присъединяването на острова. Започнали интензивни преговори под ръководството на генералния секретар на Обединените нации Кофи Анан, който бил подкрепен от САЩ, британците и Европейския съюз. За първи път трябвало да се разработи подробен план за решение, който да регулира всички аспекти на кипърския въпрос.

През 2002 г. започнали политически трансформации от турска страна, които разколебали сигурността на безкомпромисната политика на Турция и турско-кипърското ръководство. През 2002 и 2003 г. се стигнало до масови демонстрации срещу Денктач, чиято политика вече не била подкрепяна от внушително мнозинство турско-кипърски граждани. Флустрирани от собствената си изолация, от мизерното икономическо положение, от попечителството на Турция, но преди всичко водени от възможността в случай на решение на кипърския конфликт и те да се присъединят към ЕС и да постигнат благосъстояние като това на юг, турско-кипърските граждани се отказали от твърдоглавия си водач и се обявили за обединението на острова.

Вследствие напрегнатото положение Денктач продължил напред и съвсем изненадващо отворил “Зелената линия”, която разделяла двата етноса от декември 1963 г. Чак след 1974 г. жителите на Кипър могли отново да посещават съответната друга част на острова. Забележително, както и окуражително е, че от тогава не се е стигало до значителни инциденти. През декември 2003 г. настояващият за решение опозиционен политик Мехмет Али Талат спечелил парламентарните избори и скоро след това заместил Денктач като ръководител на преговорите от страна на турско-кипърското население. Тази смяна на ръководството в политически и икономически напълно зависимия от Турция север станала възможна чрез смяна на политиката на Анкара.

Избраното през 2002 г. правителство на Реджеп Таир Ердоган обяснило скоро след поемането на властта, че за разлика от предшествениците си, сериозно ще се стреми към решаване на кипърския проблем, най-големия препен-камък по пътя на Турция към Европейския съюз.

По ирония на съдбата гръцко-кипърската политика вървяла в обратна посока. В началото на 2003г. модерният и настояващ за решение президент на Република Кипър Глафкос Клеридес загубил президентските избори от привърженика на твърдата линия Тасос Пападопулос. Това било сериозен белег, че съгласието на гръцките островитяни за решение на кипърския проблем на базата на предложенията на ООН не е толкова сигурно, колкото се очаквало от международната общност. През февруари 2004 г. преговорите приключили. Кофи Анан трябвало сам да уреди въпросите, по които не било постигнато съгласие. Петата версия на така наречения “план на Анан” трябвало да бъде представена на двете групи население на провеждащия се по това време референдум, няколко дни преди приемането на Република Кипър в ЕС, за да стане възможно присъединяването на двете части на острова и да се спести на ЕС кипърския проблем.

Докато турското правителство и Талат изразително призовавали към приемане плана на Анан, а гръцкото правителство реагирало съдържано позитивно, Тасос Пападопулос препоръчал в една емоционална реч по телевизията отхвърлянето на плана. На 24 април турско-кипърските граждани приели плана на Анан според очакванията с 65 процента от гласовете. Шокирана и много изненадана, световната общественост трябвало да се осведоми за 76-те процента отрицателен вот на гръцко-кипърската част. Била изпусната най-добрата досега възможност да се преодолее разделението на острова. Започнала ожесточена критика от страна на повечето наблюдатели и политици заради категоричното Не на гръцките жители на острова.

Дори и критиката да е била основателна в много точки и да се пренебрегне това, че Пападопулос се стреми към една гръцкодминираща държава и не е преговарял конструктивно, много от анализаторите пропуснали, че в много отношения реалистичния, честен и брилянтен план на Анан

далеч не е съгласуван документ в някои съществени детайли, които засягат преди всичко аспекти на сигурността и не е такъв, какъвто го представят неговите създатели. Преди всичко в заключителната фаза на преговорите се удава на Турция да прокара своите позиции както по съществени, така и по символични въпроси.

Британските, американските и европейските дипломати на ООН вярвали, че със следните отстъпки:

- постоянно присъствие на турската армия на острова
- право на интервенция на Турция и
- даване на гражданство на всички произхождащи от Турция жители

ще постигнат съгласието на Турция и на турско-кипърските граждани. Те пропуснали обаче, че точно тези отстъпки са неприемливи за гръцко-кипърските граждани или най-малкото са емоционално неприемливи.

Проблемното водене на преговорите от страна на Пападопулос, който бил сигурен за членството си в ЕС и който спекулирал с броя на хората си, които са за по-късно решение, вероятно също има своя принос. Освен това един по-трезв анализ, който и без това не бил възможен в кратката и много емоционална фаза преди референдума, показал, че като гръцки гражданин на Кипър, не е необходимо да бъдеш привърженик на твърдата линия или противник на едно “реалистично” решение на кипърския проблем, за да отхвърлиш този план. Също така е вярно, и че много от изтъкнатите от противниците на плана причини, както и високият процент на гласовете “против”, пораждаат съмнения, дали въобще мнозинството от гръцките граждани на Кипър са склонни да се съгласят с едно бъдещо решение на конфликта, дори и ако има нов план на Анан, който да е по-уравновесен в някои много деликатни точки.

На 1 май 2004 г. формално целият Кипър бил присъединен към Европейския съюз, де факто обаче само гръцката част. В крайна сметка от тази дата за Европейския съюз има кипърски проблем, от който няма да се отърве до неговото решаване. Решението от октомври 2005 г., с което Турция започва преговори за присъединяване като пълноправен член, показва, че кипърският проблем и занапред ще стои в дневния ред на много бъдещи европейски срещи на върха. Като пълноправен член с право на глас, гръцката част ще се опита да използва Европейския съюз като инструмент, за да принуди кандидатката за членство Турция към отстъпки по кипърския въпрос. Целта е най-късно до края на турския присъединителен процес след около 15 години да се стигне до решение в тяхна полза. Най-новите дискусии за признаването на Република Кипър от Турция и свободния гръцко-кипърски достъп до турските летища и пристанища на европейските срещи на върха през септември и октомври 2005 г. са първи признаци за това, което предстои на Европейския съюз и турската страна. На това може да се гледа и положително: процесът на присъединяване на Турция повишава шансовете за успешно уреждане по мирен начин на всички конфликти, които понастоящем тлеят между Гърция и Турция, а кипърският проблем е само един от тях.

Перспективата за присъединяване на Анкара и свързаната с това демократизация на Турция, както и на Северен Кипър, който до ерата на Талат страдал от подобна липса на демокрация, би могла само да помогне при решение. Междувременно много гръцки граждани на Кипър ще трябва да преминат през един болезнен процес на преход, ако евентуално предложено за решение, което в много отношения няма да се различава съществено от плана на Анан, има шанс за съгласие. Все пак най-малкото можем да мечтаем за трайно помирение между всички конфликтни партии и заедно с това и за мирно бъдеще в региона на основата на ценностите и на благосъстоянието на Европейския съюз. Шансовете никога не са били по-добри, но това не е гаранция, че Кипър няма да продължи да разочарова поколения от международни посредници.

Карта на Кипър се намира в прилежащите материали